

Juhász Borbála

A MAGYAR FORRADALOM ÉS A NEMZETKÖZI
HELYZET A LEGÚJABB ANGOLSZÁSZ
SZAKIRODALOMBAN

Az elmúlt évtizedekben a magyar '56-ról írt munkákban főként a Szovjetunió, illetve a nyugati nagyhatalmak álláspontját, Kelet-Európa politikáját, döntés- vagy döntést nem hozó mechanizmusát vizsgálták. Így kapott helyet, általában csak érintőlegesen, Szuezi kérdése is. A Szuezi-ről szóló nyugati munkákban viszont Magyarország vagy nem, vagy csak egy-egy mondat erejéig szerepelt. Ennek ellenére a két esemény feltételezett egymásra hatása régóta foglalkoztatja a közvéleményt és a kutatókat is.

1986 e tekintetben is fordulópontot jelentett, a harmincéves évforduló új lendületet adott a történészeknek, különösen, mivel ez egybeesett a nyugati levéltárak anyagának kutathatóvá tételével. Az elmúlt néhány évben így került sor több olyan tanulmánykötet és könyv megjelenésére, amely a szuezi válság történetét már levéltári forrásokra alapozva dolgozza fel, s a magyar forradalommal kapcsolatos információkat is tartalmaz.

Ezek sorában az első az a W. M. Roger Louis és R. Owen által szerkesztett tanulmánykötet¹, mely az oxfordi St. Anthony's College és a washingtoni Wilson Center által koordinált, 1986–87 között végzett munka eredménye. Az elemzések többsége, részben olyan szerzők tollából, akik maguk is részt vettek az eseményekben, a nyolcvanas évek végén kutathatóvá vált dokumentumokra támaszkodik. A kötet időrendet követ, s így vezet végig bennünket Szuezi 1956-os történetén.

A vezet szó nemcsak irodalmi fordulat: a kitűnően szerkesztett, áttekinthető, kutatómunkára és tanulásra is egyaránt nagyszerűen használható könyv valóban vezeti olvasóját a Szuezi-ről alkotott mai, elfogulatlan történészi vélemények között. Az eligazodást a szerkesztők pragmatikus bevezetője (a tanulmányok rövid ismertetése), a tematikai szerkesztés és az Albert Hourani által írt konklúzió segíti.

Az írások a válságot széles történelmi háttérrel ábrázolják, részletesen elemzik a nasszeri forradalmat és Egyiptom múltját. A kötet gerincét képező második fejezet magát a válságot vizsgálja a legkülönbözőbb szempontokból. Három rendhagyó tanulmányt is közöl, melyek közül kettő mindenképpen érdeklődésünkre tarthat számot. Sorrepi Gopal India, illetve az el nem kötelezett országok Szuezhez való viszonyát elemzi. Diane B. Kunz a válság gazdasági hátteréről, elsősorban az angol majdnem-gazdasági csődről ír. Végül John C. Campbell a magyar–szuezi kettős válságot tárgyalja, a Szovjetunió illetve az

Egyesült Államok szemszögéből. (Campbell gondolatmenete lényegében változatlanul megjelent magyarul is : Az Egyesült Államok kormánya és a magyar forradalom címen, in : *Világosság* 1991/10.) Ezekre még visszatérünk.

A harmadik fejezetben három tanulmány az eddig még reflektorfénybe nem került reakciókat írja le, úgymint a Brit Nemzetközösség tagállamaiét, pl. Ausztráliáét és Kanadáét.

A könyv utolsó fejezetének hét tanulmánya a válság utóéletének és hatásának sokoldalú elemzését tartalmazza, többek között azt vizsgálja, hogyan hatott Szuezi a brit Konzervatív Pártra, a francia dekolonizációra, a közel-keleti biztonságpolitikára és a gazdasági életre.

John C. Campbell tanulmánya, „A Szovjetunió, az Egyesült Államok és a magyar–szuezi kettősválság” (The Soviet Union, the United States and the Twin Crisis of Hungary and Suez) a korszak alapirodalmához tartozik. A szerző, abból az alaptételből indul ki, hogy '56 ősze alapjaiban rázta meg mindkét szövetségi rendszert. Mivel az enyhülés nyilvánvaló jelei ellenére ez még a hidegháború idejére esett, a szerző a „kettős krízist” a két szuperhatalom szemszögéből vizsgálja. Részletesen, külön fejezetben elemzi a két gócpont, Magyarország és Szuezi problémáját, bár fontosnak tartja leszögezni, hogy „Egyiptom nem Magyarország tükörképe”. Az eseményeket sok korábbi munkára, illetve amerikai dokumentumkötetekre hivatkozva tárja elénk.

A szuperhatalmak reakciójára szerinte kölcsönösen a bizonytalanság volt jellemző. Egyik sem tudta magabiztosan kiszámítani a másik következő lépését, így vált '56 az Egyesült Államok és a Szovjetunió számára a blöffök háborújává, melyben a két fél előre lejátszotta a másik reakciójának katasztrófa-forgatókönyvét, s ehhez tarva magát viselkedett olyan visszafogottan.

Hogy mindebben milyen szerepe volt a magyar forradalomnak, erről Campbell így vélekedik:

A kettősválság meglepő eleme az volt, hogy a két eseménysor egymástól annyira függetlenül fejlődött, amennyire. Közhely, hogy a háború kitörése a Közel-Keleten lehetővé, illetve könnyebbé tette a Szovjetunió számára, hogy lesújtson Magyarországra. A Nyugat figyelme elterelődött, önmaga is az erőszak eszközehez nyúlván elvesztette erkölcsi alapját, és a nyugati nagyhatalmakat megosztó nézeteltérések nem tették lehetővé, hogy tárgyaljanak a szovjetekkel, s így megváltoztassák vagy kiküszöbölhessék a Magyarország elleni támadást. Nincs rá bizonyíték, hogy ilyen megfontolások befolyásolták a szovjet döntést. A nyugatiak október 28-ra már elvetették a fegyveres beavatkozás gondolatát, a szovjeteket nem zavarták erkölcsi ítéletek. A Nyugat figyelmének elterelődése talán valamennyire befolyásolta a Szovjetuniót az időzítésben, de semmi másban. Utolsó helyzetelemzésükkor a szovjeteknek dönteniük kellett, hogyan védjék meg saját érdekeiket. A szovjet blokkon kívül nem volt valós elrettentő erő, amely felléphetett volna az erőszak alkalmazása ellen. A nyugat-európai hatalmak (Anglia és Franciaország) nem voltak a „felszabadítás” szószólói, nem ítélték el a kelet-európai nemzetek szovjet elnyomását, a status quo relatív stabilitásában hittek. Hogy milyen szerepet játszik majd az Egyesült Államok a magyar ügyben, már az Egyiptom elleni támadás előtt eldőlt. Ez a szerep csak szavakban, de nem tettekben volt határozott.

A Nyugat Szuezzel kapcsolatos döntésmechanizmusát nem befolyásolták a magyarországi események, habár örömmel nyugtázták, hogy a Szovjetunió energiái foglaltak

voltak. Az Egyiptom elleni támadás terve, Izraellel összhangban, már a magyar felkelés előtt készen állt, és ez eredeti időzítésnek megfelelően kezdődött el. Ez egybeesett a magyar felkelés tetőpontjával.

Az imperializmus és az Egyiptom elleni agresszió szovjet vádjaira válaszul elmarasztalták a Szovjetuniót Magyarországon elkövetett barbár tettei miatt, de ez csak propagandaháború volt, mindkét fél részéről.

Diane B. Kunz „A pénz fontossága : A szuezi válság diplomáciája” (The Importance of Having Money. The Economic Diplomacy of the Suez Crisis) cím alatt azt taglalja, hogy miért fújta le végül is szuezi „Blitz Krieg”-jét Nagy-Britannia.

Kunz szerint erre nem a szovjet fenyegetés és csak részben a háborúellenes belpolitikai felháborodás kényszerítette Nagy-Britanniát. A fő indok az Egyesült Államok gazdasági zsarolása volt. Az ötvenes évek monetáris rendszere még eltért a maitól, az angol font, lévén a legfontosabb részvényesei éppen az arab országok és olajtársaságok, különösen sérülékeny volt.

Az amerikaiak, először e században, nem siettek angolszász szövetségük segítségére. Miután az angolok már beleegyeztek a tűzszünetbe, november 6-a után is folytatódott az amerikai nyomás, ám végül „jutalmul” a gyors kivonulásért december 10-én a Nemzetközi Valutaalap már 561 470 000 dolláros kölcsönt és további 783 530 000 dolláros készenléti hitelt folyósított Angliának.

Kunz elemzése végül is Campbellnek azt az állítását erősíti meg, hogy a hidegháború még érvényben volt annyira, hogy a két érdekszféra egyidejűleg, de egymástól végül is függetlenül fejlődött. A Szovjetunió elsősorban saját megfontolásokból döntött úgy, ahogy, és a Nyugat is öntörvényű mozgásának megfelelően döntött a szuezi háború mellett, s saját problémái késztették visszavonulásra is.

A megjelenés időrendjében következő a „The Suez-Sinai Crisis” című munka². A negevi Ben-Gurion Egyetem két kutatója által összeállított könyv figyelemre méltó darabja a Suez-irodalomnak. Új, eddig nem, vagy csak részlegesen ismert forrásokra (pl. Ben-Gurion naplója) támaszkodva, sokszínű szerzőlista, átfogó támválasztás jellemzi a kötetet. A legújabb kutatási eredmények és a korabeli államférfiak, illetve katonai vezetők forrásértékű feljegyzései és visszaemlékezései alkotják a munkát, melynek külön érdekessége, hogy a hagyományos nyugati megközelítéstől eltérően fontos szerepet szán az egyiptomi irodalomnak is. Feldolgozza többek között a szuezi háború arab irodalmi visszhangját is. Közli Abd al-Latif al-Bughdadi memoárját – aki magas rangú katonatiszt és az Egyiptomi Forradalmi Irányítótanács tagja volt –, valamint egy fontos posztot betöltő civil, a tárgyalt időszakban mezőgazdasági miniszteri posztot betöltő Sayyid Mar'i politikai írásait. Az M. Shemesh által válogatott és jegyzetelt dokumentumok angol nyelvű közlése azért is jelentős, mert az arab országokban ismeretlen a nemzeti levéltárak kutathatóvá tétele. Így a modern Közel-Kelet kutatóinak meg kell elégedniük az igen hiányos, főleg naplókból, visszaemlékezésekből és gyűjtésekből álló forrásokkal, melyek általában csak arab eredetiben hozzáférhetőek.

A könyv az általános bevezetést és az utolsó részt alkotó forrásközléseket leszámítva tematikusan tagolt. A hadviselő feleknek megfelelően külön tanul-

mány foglalkozik az angol, a francia, az izraeli és az egyiptomi katonai, illetve politikai nézőponttal. Ezek közül három írás, a főszereplőkre lebontva Eden, Guy Mollet illetve Ben-Gurion személyén keresztül elemzi Szuezi kérdését.

A második rész a háborúban nem szereplő, de véleményével döntő szerepet játszó szuperhatalmak, az Egyesült Államok és a Szovjetunió problémájával foglalkozik. A Magyarországgal igen mostohán bánó könyv (a „Hungary” szó alig párszor fordul elő a szövegben) egyik, a mi szempontunkból használható írása is ebben a fejezetben található.

Galia Golan „A Szovjetunió és a szuezi válság” (The Soviet Union and the Suez Crisis) című tanulmányában összehasonlító elemzésnek veti alá az 1956-os, 1967-es és 1973-as izraeli–arab háború kiváltotta szovjet reakciót, mely a szerző szerint azonos mintát követett. A Szovjetunió csak a sztálini éra után kezdett nyitni a harmadik világ, s így az arabok felé, a kapcsolatok azonban még túl frissek voltak és nem körvonalazódtak teljesen a válság kitörésekor.

Golan szerint a szovjet válaszlépéseket mindhárom esetben két fő elv vezette: Moszkvának meg kell ragadnia a lehetőséget, hogy pozícióját az arab világban megerősítse, ugyanakkor el kell kerülnie az Egyesült Államokkal a nyílt konfrontációt. Pontosan emiatt érkezett olyan későn, csak november 5-én a keményebb, egyértelmű szovjet reakció: az ultimátum. Az ominózus, Golan által csak „nukleáris kardcsörtetésnek” titulált rakétafenyegetésnek katonai elemzők szerint valós alapja nem volt. Az első generációs, U–2 mintájú rakéták hatósugara ugyanis nem haladta meg a 400-450 mérföldet, tehát reálisan angol vagy francia célpontokra csak az amúgy is forrongó Kelet-Európából indíthatták volna őket.

A Szovjetunió úgy szeretett volna sikereket elérni az arab világban, hogy mégse kényszerüljön veszélyes lépésekre. Késlekedésének oka, hogy a Szovjetunió megvárta, míg a válság átbillen fordulópontján és nagyjából körvonalazhatóak az erőviszonyok; míg biztosra mehet, hogy nem kerül nyíltan szembe az Egyesült Államokkal, mely a háborús felek visszatartásán munkálkodik; és míg nem kell attól tartania, hogy fenyegetéseit valóra is kell váltania.

A szerző tehát határozottan elutasítja, hogy a Szovjetuniót a magyar ügyek akadályozták volna meg a szuezi válságban való aktívabb részvételben. A Szuezi–Magyarország problémakör egyik kérdésére: másként reagált volna-e a Szovjetunió Egyiptom ügyében, ha a magyar forradalom leverése nem foglalja le, a fenti gondolatmenet válaszol. A másik kérdésre: vajon a Nyugat másként reagált volna-e a magyar 56-ra, ha nem jön közbe Szuezi, illetve mennyiben befolyásolta a magyar forradalom híre a szuezi beavatkozás döntéshozóit, a válasz részben megtalálható az egyik főszereplő, Ben-Gurion visszaemlékezéseiben.

Ben-Gurion 1900-tól egészen haláláig, 1973-ig vezette naplóját, mely személyes bejegyzéseket nem tartalmaz, lévén ez afféle munkanapló, emlékeztető feljegyzések gyűjteménye, mely a kollégáival való kommunikáció egyik forrásává is vált: amolyan korabeli személyi komputerként funkcionált. A naplót a fenti könyv S. I. Troen bevezetőjével és válogatásában közli. A naplót egy izraeli történész, Bar Zohar már korábban felhasználta Ben-Gurion életrajzában (New York, 1978), ám csak kivonatossan idézte, részleteket nem közölt belőle.

Az itteni válogatás egy 1956. július 30-i bejegyzéssel kezdődik és egy december 29-ivel zárul. Az utókor szerencsétlenségére azonban Ben-Gurion a sinai hadjárat kezdetekor ágyának esett, így a naplóban az október 26-tól november 6-ig terjedő kritikus időszakban egyáltalán nem található feljegyzés. A rendelkezésünkre álló anyag így is tartalmazza az október 22-e és 24-e között tartott sèvres-i konferencia leírását. Ennek a konferenciának a dokumentációja a Suez-kérdés egyik titokzatos területe, levéltárakban zárolt, illetve onnan „eltűnt” anyag, mások szerint soha el sem készült.

Minden előzetes várakozással ellentétben azonban Ben-Gurion október 23-án és 24-én egyáltalán nem említi Magyarországot, még csak egy hír erejéig sem, bár az ülések igen pontos leírását adja. Október 25-én az újságokból értesül, hogy „Guy Mollet kibékült Hruscsovval vagy fordítva, és Magyarországon katonai erővel nyomták el a felkelést. Moszkva még mindig az erő pozíciójában van, nagyon is”. A futó megjegyzésre azonban már csak az izraeli repülőtéren való leszállás után került sor, a „reggeli újságok” a 26-i hajnali újságokat jelentik. Ben-Gurion naplójában azonban nincs nyoma annak, hogy Magyarország kérdése korábban, a sèvres-i tárgyalásokon felmerült volna.

A fenti két válogatás egyik szerzője Keith Kyle 1991-ben önálló munkát adott ki³. Hatalmas monográfiája a legújabb dokumentumokra támaszkodó, harminc fejezetből álló átfogó és elfogulatlan munka minden bizonnyal a Suez-irodalom egyik alapmunkájává fog válni. A szerző két, 1976-ban illetve 1986-ban a BBC által sugárzott televíziós sorozat és dokumentumfilm alapötletéből indult ki, majd az 1987 januárjában Angliában kutathatóvá vált 56-os források teljes feltárásával és más, elsősorban brit és amerikai, valamint svéd levéltári anyagokra támaszkodva írta meg könyvét. A fenti anyagot különböző Suez-konferenciák és műhelyek eredményei, valamint korabeli szemtanúkkal készített interjúk anyaga teszi még teljesebbé. Kyle hosszú oldalakon keresztül sorolja azt a sok diplomatát és szakmabelit, akik brit, amerikai, francia, izraeli, jordán stb. részről észrevételeikkel, tanácsaikkal, személyes gyűjteményükkel segítették a könyv elkészültét.

Kyle-nak valószínűleg ez lesz a fő műve, s köszönhető ez nemcsak a széles anyagbázisnak, hanem az olvashatóságnak is (Kyle eredetileg újságíró volt, 1956-ban az *Economist* washingtoni tudósítójaként dolgozott). A könyv, ezt személyes hangú előszava is bizonyítja, brit önvizsgálat a férjet-feleséget, barátokat és munkatársakat megosztó, s '56 után hamarosan tabuként kezelt Suez-kérdésben.

Magyar vonatkozásban a könyv meglehetősen keveset tartalmaz, illetve „nemtartalmazásában” hordoz igazán információt. Magyarország neve a vaskos kötetben tizenötször fordul elő, „Hungary and Suez” címmel egy négy és fél oldalas alfejezete foglalkozik a témával, melyből a Magyarországra vonatkozó rész valójában csak másfél oldal. Ebben Kyle így ír a szovjetek október 31-i döntéséről:

Kérdéses, hogy a Suez-konfliktus mennyiben befolyásolta ezt a döntéshozó mechanizmust, érdemes azonban megjegyezni, hogy az oroszok nem késlekedtek elnyomni a 68-as prágai tavaszt, amikor a Nyugat nem volt ily mértékben lekötve. A Magyarországon

bekövetkező események, melyek nyilvánvalóan illúziórombolóan hatottak a nyugati kommunistákra és eszmei rokonaikra, a párhuzamos történésektől függetlenül fejlődtek. Igaz, nem kétséges, hogy az események pontos egybeesése – a magyar forradalom győzelme és az angol–francia ultimátum – a szuezi válság érzelmi tartalmát erősen fokozta.

Ennyi a magabiztos, de nem túl mély elemzés.

Ami még számunkra fontos lehet, az az úgynevezett sèvres-i jegyzőkönyv függelékben közölt angol változata. A titkos tárgyalások jegyzőkönyve eredetileg franciául készült el, három példányban (brit részről a Joint Intelligence Committee elnöke: Patrick Dean, a francia külügyminiszter Pineau és Ben-Gurion aláírásával). Ezek közül egy példány Edenhez került, melyet más kompromittálható irattal együtt – Kyle szerint – Eden saját kérésére megsemmisítettek, a francia félnél lévőt Pineau „1956–Suez” című könyvében vázlatosan ismertette, míg az izraeli dokumentumot Moshe Dajan „The Story of My Life” című könyvében angol fordításban közölte. Kyle a fenti két forrás segítségével és saját gyűjtéseire támaszkodva közli a valószínűleg eddig legteljesebb angol változatot. Ez semmiféle, a magyar ügyre való utalást nem tartalmaz.

S bár a magyar 56 szempontjából a könyv szegényes információkat közöl, a Suez-kérdés modern, mégis elfogulatlan angol interpretációját adja, melyben külön fókuszba helyezi a válság két főszereplőjét, Edent és Nasszert. Kyle mottójául és zárómondatául volt oxfordi tanárának, A. J. P. Taylornak ezt a meghatározó, az ő szubjektív, érzelmi megközelítésű történelmi látásmódjának megfelelő idézetét választotta: „A tanulság a brit kormány számára világos. Mint a tisztességes emberek általában, rossz bűnöző lesz belőle és jobban teszi, ha ragaszkodik tisztességéhez. Minden másban úgyis kudarcot vall.”

Bár címében Escott Reid⁴ könyve is a magyar–szuezi válság elemzését ígéri, valójában a korabeli indiai politika elemzését adja a szerző. A kanadai szerző 1956-ban már négy éve töltött be fontos diplomáciai posztot Új-Delhiben (high commissioner, azaz nagykövetség volt). Különlegesen jó indiai kapcsolataival az egyik legbefolyásosabb nyugati diplomatának számított. Az indiai függetlenség kikiáltása óta Kanada és India igen jó viszonyban volt, ez a különleges kapcsolat 1955-ben ért tetőpontjára.

Reid valószínűleg személyes tulajdonságainak köszönhetően, a brit és ausztrál diplomaták mellett, kéthetente rendszeresen találkozott a vezető indiai politikusokkal hivatalos minőségben, de magánéletében is jó kapcsolat alakult ki közte és Nehru között, aki akkor egyszerre miniszterelnök és külügyminiszter volt. Legjobb indiai barátja, az indiai külügyminisztérium egyik vezetője, N. R. Pillai volt, akinek a könyvet is ajánlotta.

India 1956-os szerepe már régóta vitatott téma. Az indiai politika magyar forradalomra való reakciójának mélypontja az a november 9-e volt, amikor Nehru kalkuttai beszédében elfogadta a Bulgaryin által közvetített szovjet érvelést, s amikor Khrisna Menon az ENSZ-közgyűlésen az ellen a határozat ellen szavazott, mely a szovjet csapatok magyarországi kivonását és szabad választásokat követelt (a szovjet csatlósállamokkal és Jugoszláviával együtt). Tíz nap elteltével, november 19-én Nehru parlamenti beszédében elítélte a Szov-

jetuniót, ám Menont továbbra is védte a hazai és külföldi kritikával szemben, habár személyesen nemtetszését fejezte ki neki.

Reid ezeknek a kritikus napoknak adja hű krónikáját és logikus elemzését, igazodva ahhoz a történelmi szemponthoz, hogy egy visszaemlékezés akkor igazán jó, ha sok eredeti forrásra tud támaszkodni. Reid ilyen szempontból nagyszerű munkát végzett, könyvének jó része tulajdonképpen eredeti dokumentumok (főként követjelentések, kanadai külügyminiszteri levelek) összekötő szöveggel ellátott feszes füzére. Munkájához elsősorban a kanadai külügyminisztérium levéltárát, a kanadai és az amerikai állami levéltár anyagait, valamint az Eisenhower Library idevonatkozó iratait dolgozta fel.

Reidet a magyar forradalom mélységesen megrázta, s 56-ban minden erejét latba vetette, hogy megváltoztassa Nehru szerencsétlen szovjetpárti elkötelezettségét. Kanadába küldött üzenetei, saját bevallása szerint is, néha túl személyes hangot ütöttek meg, túllépve a diplomáciai etikett hűvös határait. Ám amennyiben Nehru Pillaira támaszkodva hozta meg későbbi döntéseit, Reid nem kis mértékben tudta azokat befolyásolni.

Könyvének gerincét az a négy, időrend szerint felosztott fejezet képezi, mely eredeti dokumentumok alapján követi nyomon az indiai reakciót. Saját értékelését az elő-és utószón kívül a hatodik, „Emberpróbáló idők” (A Testing Time) című fejezet tartalmazza.

Miért ismerte fel Nehru olyan későn a valós történelmi helyzetet és mi adta annak a kettős értékrendszernek az alapját, miszerint a Nyugat szuezi agressziója jogos volt? Reid a következőket sorolja fel. Először: az indiai kormánynak nem állt rendelkezésére hiteles, naprakész információ a magyar eseményekről. Egy ilyen jelentés elkészítését egyébként ő maga kezdte el, majd jobbnak látta erre a semleges svájci képviselőt felkérni, mely november 17-én át is adta Pillainak a budapesti svájci követ november 2-i és 13-i jelentését. Másodsor: Nehru külpolitikai előítéletei és feltételezései (azaz önzetlen jóindulat megelőlegezése a Szovjetunióknak) és az indiai múltból eredő ösztönös imperializmusellenessége (beleértve Amerikát) nyilvánvaló volt. Nehru a Nyugatot és a Szovjetuniót más erkölcsi mértékkel mérte. Meggyőződése volt, hogy a Nyugat hibáinak nyilvános elítélése jobbra fordíthatja a nyugati politikát, míg ugyanez a Szovjetunió vagy Kína esetében nem használ vagy egyenesen árt. Jelentős volt ezen felül a sziporkázóan intelligens, de többféle patológikus gyűlöletről (pl. Pakisztán és az Egyesült Államok ellen) elvakított és Nehru szerint is „állandóan valamilyen idegösszeroppanás határán álló” Khrisna Menon befolyása. S végül megfontolandó Indiának a Szovjetuniótól való függése a kasmiri kérdésben.

A fentiek ellenére Reid rejtélynek tartja Nehru november 9-i beszédét, felidézve az azt megelőző napokat. Az indiai miniszterelnök november 5-én egy UNESCO kongresszuson elhangzott beszédében, név nélkül ugyan, de szembeállt a szovjet agresszióval az emberi méltóság és a szabadság nevében. Másnap ugyan egy Reiddel a repülőtéren zajlott beszélgetésben elfogadni látszott a szovjet érvelést, de november 7-én mégis ellenkező értelemben nyilatkozott Eisenhowernek.

Mindezt követte két, a hozzáférhető forrásokból még fel nem deríthető nap, melynek során Nehru elfogadta Bulganyin interpretációját: így került sor a 9-i

ominózus beszédre. Mindez azonban oly nagy nemzetközi és hazai visszhangot váltott ki (az indiai sajtó ekkor teljesen egységesen elítélte Nehru külpolitikáját), hogy a november 19–20-i maratoni parlamenti külügyi vitában megindult Nehru „debulganyizációs” folyamata. Összegzésként Reid azt a következtetést vonja le, hogy Nehru viselkedése rombolta India tekintélyét és csökkentette befolyását. A szovjet fonalat követve még azt a feltevést is leírja, miszerint az indiai döntés talán megerősítette a szovjet politbúrón belüli „héját”.

A Suez–Magyarország problematikát, illetve annak egy speciális vetületét, a magyar forradalmat a szovjet és amerikai politika háttérében vizsgálja M. B. Swartz disszertációja⁵. A szerző alaptézise, hogy a posztstálinista szovjet vezetésen belül 1956-ban komoly törésvonalak húzódtak, és ezeknek a különböző csoportoknak a harca eredményezte az október végi napokra jellemző bizonytalanságot. Swartz szerint a hrucsovi vezetés csak azután döntött úgy, hogy elnyomja a magyar forradalmat, miután világossá vált, hogy az Egyesült Államok nem fog beavatkozni. Ilyen szempontból szerinte az Egyesült Államok kormánya elmarasztalható, amiért nem lépett fel erőteljesebben a magyar ügy érdekében. Amerika a Szovjetunió agresszív lépésére számított, ám ez a fentiek szerint nem volt magától értetődő. Az említett alaptézis nem új gondolatmenet az 56-os irodalomban, bár korszerű munkák (pl. J. Campbell) ezt egyértelműen elvetik.

Swartz hatalmas anyagot dolgozott fel (kormányiratok, visszaemlékezések, korabeli sajtó, kortárs szemtanúk interjúja stb.). Művébe mindent bele akart venni, amit csak felkutatott, nem volt szíve semmilyen anyagot kihagyni munkájából. Így például a magyar belpolitikát, illetve a Szovjetunió és az Egyesült Államok Kelet-Európa politikáját egészen 1944-ig vezeti vissza. Érzésem szerint ezért is nem tud a címben feltett „új rálátásra” koncentrálni.

A bevezetésben ígért egyik gondolatmenetet, a megosztott szovjet vezetés problémáját az utolsó fejezetben tárgyalja. A már mások által is sokat idézett Micunovic, Hruscsov és az USA moszkvai nagykövete, Bohlen munkáit használja föl, bár sok más szerteágazó irodalomra is támaszkodik. A könyv megjelenésekor a levéltárak harmincéves zárata még nem járt le, így azok anyagát a szerző értelemszerűen nem használhatta fel.

Ami könyvében mégis nagyszerű és az 56-ot kutató számára igazán használható, az az „oral history” gyűjtemény, amely 18 kortárs amerikai és magyar szemtanúval, 1984-87-ben készített interjút tartalmaz. Magyar részről az interjúalanyok közé tartozik: Heltai György, Király Béla, Radványi János és Vásárhelyi Miklós. Az amerikaiak közül: Robert Amory (CIA), Jacob D. Beam (helyettes külügyi államtitkár, a szovjet és kelet-európai ügyek felelőse), Herman Field (építész, fivérét az 50-es években Magyarországon bebörtönözték), William Griffith (SZER), Fog Kohler (diplomata, Ankara), George Lister (USA Külügyminisztérium, Lengyelország felelőse), John R. Mapother (CIA), Márton Endre (Associated Press), Thomas Rogers és Katona Géza (budapesti amerikai követség), William Stearman (amerikai diplomata, Bécs), és Horace G. Torbert (Külügyminisztérium, az olasz-osztrák ügyek felelőse). Ezenkívül még két német is szerepel az interjú adók listáján: Ernst Halparin (tudósító) és Paul Henze (SZER).

A fentiek közül csemegének számíthat a CIA egyik volt vezetőjével, Amoryval készített interjú, bár válaszaiból nem derül ki, korabeli vagy utólagos véleményét olvashatjuk-e, és az sem, hogy ezeket mennyiben osztotta az amerikai kormány.

Az említett feldolgozásokon kívül 1990-ben megjelent két dokumentumkötet is, az Egyesült Államok külpolitikájának forrásait közlő amerikai sorozatban⁶. A magyar kérdés mindkettőben, a „Kelet-Európa” és a „Szuezi válság” című kötetekben helyet kap, ám a forrásközlések terjedelme és fontossága miatt ezek külön ismertetést, elemzést igényelnek.

Az ismertetés a harmincéves levéltári zárlat feloldásával kezdődött, s az említett munkák legtöbbje valóban levéltári kutatásokat is felhasznált. Valójában azonban az új források nem változtatták meg a Szuezi és Magyarország téma hagyományos kezelését. Campbellt kivéve továbbra is csak felületesen érintik a magyar forradalmat Szuezi vizsgálatakor, és tagadják a két esemény egymásra hatását. Az alapállás nem változott. Míg a korabeli nyugati közvéleményt, a sajtót, a politikusokat is megmozgatta és felrázta a magyar forradalom sorsa, addig maga a politika nem osztozott ebben, az másként súlyozott. A szuezi válság és angolszász részről a brit–amerikai viszony, azaz „saját dolgaik” voltak igazán fontosak számukra. Mindezt most már levéltári kutatásokon alapuló tudományos feldolgozások is alátámasztják.

JEGYZETEK

1. *Suez 1956. The Crisis and its Consequences.* W. M. Roger Louis–R. Owen, ed., Clarendon Press, Oxford, 1989.
2. *The Suez–Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal.* S. I. Troen–M. Shemesh, ed., Frank Cass, London, 1990.
3. Kyle, Keith: *Suez.* Weidenfeld and Nicholson. London, 1991.
4. Reid, Escott: *Hungary and Suez 1956 A View from New Delhi.* Mosaik Press, Oakville–New York–London, 1986.
5. Swartz, Martin Ben: *A New Look at the 1956 Hungarian Revolution: Soviet Opportunism American Acquiescence.* PhD. disszertáció. University Microfilm International, 1988.
6. *Foreign Relations of the US 1955–1957.* Volume XXV: *Eastern Europe*; Volume XVI: *The Suez Crisis.* US Government Printing Office, Washington, 1990.

